

RAHANDUS-
MINISTEERIUM

MINISTRY of FINANCE of the REPUBLIC of ESTONIA

Läbivad teemad valdkonna arengukavas

Juhendmaterjal arengukava koostajale

mai 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Keskkonnahoid ja kliima.....	7
Põhisuund 1. Keskkonnahoid.....	7
Põhisuund 2. Kliimamuutustele vastupidavus.....	9
2. Võrdsed võimalused.....	11
Põhisuund 1. Sooline võrdsus.....	11
Põhisuund 2. Erinevas vanuses inimeste võrdne kohtlemine.....	12
Põhisuund 3. Võrdsed õigused ja võimalused puudega inimestele.....	13
Põhisuund 4. Võrdsete võimaluste tagamine sõltumata rahvuslikust kuuluvusest.....	14
3. Infoühiskond.....	14
Põhisuund 1. IKT nutikas kasutamine valdkondlike väljakutsete lahendamisel.....	15
Põhisuund 2. IKT kasutuselevõtu eelduste edendamine.....	16
4. Regionaalareng.....	17
Põhisuund 1. Piirkondlikke erinevusi tasakaalustava arengu soodustamine.....	17
Põhisuund 2. Piirkondade eripära ja erivajaduste arvestamine.....	18
Põhisuund 3. Piirkonna terviklikkuse ja sidususe arvestamine.....	19
Põhisuund 4. Lähimuse põhimõtte rakendamine regionaalarengus.....	19
5. Riigivalitsemine.....	20
Põhisuund 1. Ühtne riigivalitsemine.....	21
Põhisuund 2. Kaasav ja teadmispõhine poliitikakujundamine.....	22
Põhisuund 3. Avalike teenuste kasutajasõbralik osutamine.....	22

Sissejuhatus

Mitmed riigi arenguvajadused ja eesmärgid on oma olemuselt sedavõrd valdkondade ülesed ja -vahelised, et nende saavutamiseks ei piisa eraldi arengukava koostamisest. Vaja on kavandada ja seirata toetavaid tegevusi läbivalt kõigi valdkonna arengukavade ja valitsuse tegevusalade raames. Neid teemasid nimetatakse edaspidi läbivateks teemadeks¹. Läbivad teemad on määratletud Valitsuskabineti otsusega (21.06.2013). Läbivad teemad väljendavad tegevuste elluviimisel taotletavat mõju ehk kaudseid eesmärke, mida lisaks otsestele valdkonna arengukava eesmärkidele tegevuste elluviimisega saavutada tahetakse.

Juhend kirjeldab, mida läbivate teemade all mõistetakse, mis on edasiliikumise põhisuunad ja eesmärgid. Esitatud on suunised, kuidas valdkonna arengukava koostamisel: 1) läbi mõelda seosed ning võimalikud mõjud ja vastuolud läbivate teemade suhtes ning 2) kavandada meetmeid läbivate teemade eesmärkide saavutamisele kaasaaitamiseks. Dokument on suunatud valitsusasutuste ametnikele, kes tegelevad poliitikakujundamisega ja puutuvad kokku valdkonna arengukava koostamisega ning Euroopa Struktuuri- ja Investeeringufondide (ESI) planeerimisega ja rakendamisega.

Juhendi sisu on koostatud koostöös läbivate teemade eest vastutavate ministriumidega, kes toetavad arengukavade ja meetmete väljatöötajaid seoste läbimõtlemlisel ning meetmete kavandamisel².

Läbivad teemad koos vastutavate ministriumidega on järgmised:

- kliima ja keskkonnahoid – Keskkonnaministrium;
- võrdsed võimalused – Sotsiaalministrium;
- infoühiskond – Majandus- ja Kommunikatsiooniministrium, Riigikantselei;
- regionaalareng – Siseministrium;
- riigivalitsemine – Rahandusministrium, Siseministrium, Riigikantselei.

Läbiva teema arvesse võtmise etapid

1. Mõeldakse läbi, **kas** kavandatava valdkonna **arengukaval või konkreetsetel meetmetel on seos** läbiva teema valdkonna toodud põhisuundadega (seose leidmist lihtsustavad iga läbiva teema juures toodud kriteeriumide kirjeldused, mis ei ole ammendav loetelu, vaid näidete kogum võimalikest tahkudest).
2. Selleks analüüsitakse juba olukorra kirjeldust läbivate teemade lõikes ning lahendamist vajavad probleemid tuuakse välja, mis on edaspidi üheks aluseks meetmete kujundamisel. **Esmane teadmine** arengukava kokkupuutest läbivate teemade võimalike

¹ Läbivate teemade lõikes on olukord erinev, näiteks – ka eraldi arengukava olemasolu korral ei ole tagatud nendega arvestamine nn sisupoliitikates, esineb dubleerimist või jäädakse reaalse mõju avaldamiseks liiga üldiseks.

² See on peamine erinevus „Mõjude hindamise metoodika“ protsessist, kus mõjude tuvastamise, kirjeldamise ning olulisuse hindamise järel ei toimu mõjuvaldkondade eesmärkidesse panustamiseks meetmete väljatöötamist; piisab, kui kirjeldatud on seosed.

mõjudega saadakse mõjude hindamise metoodika alusel tehtavast esialgsest hindamisest, mis on vajalik valdkonna arengukava ettepaneku esitamisel.

3. Enne arengukava eelnõu valmimist tehakse põhjalikum mõjude analüüs. Täpsustunud eesmärkide ja meetmete alusel hindab koostaja **meetmete mõju läbivatele teemadele**, et tagada kooskõla seatud põhimõtetega. Seoste puudumine tuuakse välja selgesõnaliselt ja argumenteeritult.
4. Kui seos on leitud, tuleb arengukava algatajal arengukavas kirjeldada täpsemalt, **mida saab ära teha** (milliseid meetmeid valdkonnas kavandatakse) vastava läbiva teema eesmärkidesse panustamiseks.
5. Läbivate teemade rakendamiseks on **kaks põhilist lähenemisviisi**:
 - 1) meetmete või programmide/projektide kavandamine, kus vastava teema (nt võrdsed võimalused) on meetme, projekti või programmi peamiseks eesmärgiks;
 - 2) läbivate põhimõtete integreerimine meetmetesse, programmidesse ja projektidesse, kus vastava teema edendamine ei ole meetme, projekti, programmi peamiseks eesmärgiks, kuid kus soodustatakse läbivate põhimõtete rakendamist muude eesmärkide paremaks saavutamiseks.
6. Sobivate meetmete leidmiseks tuleb kohe **protsessi alguses konsulteerida** läbiva teema eest vastutavate ministriumitega ning meetmete konkretiseerimise käigus juba jooksvalt. Vältida tuleb olukordi, kus meede on liiga üldiselt kirjeldatud ja seost ei suudeta näha.
7. Juhul kui vahetult läbivate teemade eesmärkidesse panustamine ei ole võimalik (nt panustamine on ebamõistlikult kulukas vms), tuleb jälgida, et valdkonnas **kavandatavad meetmed vähemalt ei kahjustaks** läbivate teemavaldkondade eesmärkide saavutamist. Kui nad seda põhjendatud juhul siiski teevad, tuleb kavandada kompenseerivad või leevendavad meetmed negatiivse mõju vähendamiseks.
8. Kui valdkonna arengukaval on kokkupuude läbiva teemaga, siis peab olema võimalik **seda ka mõõta**. Seepärast kas seatakse eraldi meede läbiva teema eesmärgi täitmisesse panustamiseks või on võimalik arengukavas põhieesmärgi täitmiseks kavandatud meetme tulemust hinnata ka muul viisil läbiva teema vaatest. Kui arengukava koostaja indikaatorite valimisel leiab, et teemakohaste mõõdikute seadmiseks ei ole vajalikke olemasolevaid andmeid, siis on arengukava koostaja ülesandeks planeerida-korraldada-hinnata ka vastavate andmete saamine nt kui üks arengukava tegevus.
9. Läbiva teemaga arvestamise, eesmärkide täitmise ja meetmete rakendamise eest **vastutab** vastava poliitikavaldkonna **arengukava koostaja**. Vajadusel esitab läbivate teemadega seotud meetmete hindamise ülevaate läbivate teemade eest **vastutavatele ministriumidele**, kes hindab saavutatut riigis tervikuna (sh EL vahendite strategiadokumentides läbivate teemadega seotud eesmärke ja meetmeid).
10. Läbivate teemade eest vastutavate ministriumidega, kes annavad ka hiljem kooskõlastuse läbivate teemade arvestamise kohta, alustatakse koostööd juba arengukava koostamise **varases etapis**. Nende ülesandeks on muuhulgas vajadusel **juhendada** arengukava koostajat meetmete kavandamisel ja indikaatorite valimisel ning **hinnata** läbivasse teemasse panustamist (tulemusi) arengukava koostaja hindamisanalüüsi põhjal. Valdkonna arengukava koostaja saab arengukava tavapärase

kooskõlastamise protsessi raames ka läbivate teemade eest vastutavatele ministriumidele kooskõlastamiseks, sh juhul kui arengukava koostamisel ei ole leitud otsest seost või olulist mõju läbivate teemade suhtes.

11. Arengukava alguse osas tuuakse **eraldi peatükina** välja seosed läbivate teemadega, näidates vastava valdkonna arengukava ja läbivate teemade peamised kokkupuutekohad ning kirjeldatakse lühidalt võimalikke mõjusid. **Detailsemalt** käsitletakse läbivate teemade kavandamist arengukava vastava eesmärgi **meetme juures**.
12. Lisaks on läbivate teemade - infoühiskond ja regionaalpoliitika - edendamiseks ette nähtud omaette valdkonna arengukavad. Nendes valdkondades on suuremahuline vajadus valdkonnapoliitika planeerimiseks ka osas, mis teisi valdkondi ei läbi ning neis arengukavades kirjeldatakse meetmeid, mis on vajalikud valdkonna eesmärkide saavutamisele nõ **aluse panemiseks**, st luuakse valdkonnaspetsiifilised eeldused (nt infrastruktuur) teiste eesmärkide saavutamisele. Teiste valdkondade kavandamisel lähtutakse meetmete kavandamisel eesmärkidest, suunistest ja põhimõtetest, mis on toodud infoühiskonda ja regionaalarengut kajastavates arengukavades ja käesolevas juhendis, jälgides et kavandatava valdkonna panus oleks horisontaalse arengukava vaatest mõjus ja oodatud, kuid eesmärgid (koos mõõdikutega) ning kavandatud meetmed ja tegevused ei dubleeri teineteist vaid moodustavad hierarhilise seose.

Alljärgnevalt on toodud koondülevaade läbivatest teemadest ja eesmärkidest, mida vastava läbiva teemaga arvestamine taotleb. ning põhisuundadest, mille raames tuleb arengukavades teemasid käsitleda

Tabel 1. Läbivate teemade eesmärgid ja põhisuunad.

Läbiv teema	Eesmärk	Põhisuunad
1. Keskkonnahoid ja kliima	1. Puhas ja looduslikult mitmekesine loodus - ning elukeskkond 2. Madala süsinikusisaldusega kliimamuutustele vastupidav majandus	1. Keskkonnahoid 2. Kliimamuutustele vastupidavus
2. Võrdsed võimalused	Sidusa ja jätkusuutliku ühiskonna saavutamine võrdse kohtlemise ja võrdsete võimaluste tagamise ning ühiskondliku kihistumise ja tõrjutuse vähendamise kaudu	1. Sooline võrdsus 2. Erinevas vanuses inimeste võrdne kohtlemine 3. Võrdsed õigused ja võimalused puudega inimestele 4. Võrdsete võimaluste tagamine sõltumata rahvuslikust kuuluvusest
3. Infoühiskond	Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia potentsiaali nutikas kasutamine Eesti strateegiliste eesmärkide saavutamiseks	1. IKT nutikas kasutamine valdkondlike väljakutsete lahendamisel 2. IKT kasutuselevõtu eelduste edendamine

4. Regionaalareng	Kõigi piirkondade arengueelduste maksimaalne ärakasutamine ja ühtlasem regionaalne areng, kus iga piirkond panustab oma eripäradele tuginedes Eesti kui terviku konkurentsivõime kasvule ning inimestel on igas toimepiirkonnas ³ kättesaadavad head töökohad, teenused ja mitmekesiseid tegevusi võimaldav elukeskkond	<ol style="list-style-type: none"> 1. Piirkondlikke erinevusi tasakaalustava arengu soodustamine 2. Piirkondade eripära ja erivajaduste arvestamine 3. Piirkonna terviklikkuse ja sidususe arvestamine 4. Lähemuspõhimõtte arvestamine regionaalarengus
5. Riigivalitsemine	Tervikliku ja tõhusa riigivalitsemise edendamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ühtne riigivalitsemine 2. Kaasav ja teadmispõhine poliitikakujundamine 3. Avalike teenuste kasutajasõbralik osutamine

Juhendit tuleb kasutada ka perioodi 2014- 2020 struktuurivahendite planeerimisel, seires ja aruandluses, meeste ja naiste võrdõiguslikkuse, võrdsete võimaluste ja mittediskrimineerimise, sealhulgas puudega inimeste juurdepääsu (üldmääruse artikkel 7 mõistes) ning säästva arengu edendamisel (üldmääruse artikkel 8 mõistes).

Kuivõrd EL vahenditest rahastatavad eesmärgid ja meetmed on üks osa valdkondlikest arengukavadest, kasutatakse läbivate teemadega arvestamise juhendit ka EL vahendite kasutamise planeerimisel.

EL vahendite kasutamise strategiadokumendid seotakse valdkondlike arengukavadega prioriteetse suuna eesmärgi ja meetmete kaudu. Valdcondliku arengukava koostamisel saab seost läbiva teemaga hinnata prioriteetse suuna ehk valdkondliku arengukava alaeesmärgi tasandil. Struktuurivahenditest toetatavate meetmete ning toetuse andmise tingimuste kujundamisel hinnatakse iga meetme tegevuse (või meetme kui terviku) seoseid läbivate teemadega. Selle kaudu omandatakse ülevaade iga meetme tegevuse puutumisest iga läbiva teemaga ning seejärel kaardistatakse meetme tegevused, mille raames on võimalik ja otstarbekas kujundada toetuse andmise tingimused nii, et meetme tegevus panustab läbivasse teemasse parimal moel.

Seoseid läbivate teemadega ning nende arvesse võtmiseks kavandatud tegevusi kirjeldatakse toetuse andmise tingimuste seletuskirjas, rakendusasutuse tegevuste puhul ka toetuse andmise tingimuste tekstis.

³ keskus-tagamaa-süsteem, mis koosneb toimepiirkonna keskusest ning sellega funktsionaalselt seotud tagamaal asuvatest paikkondadest ja kohalikest keskustest, mille elanike jaoks see toimepiirkonna keskus on peamine igapäevase ja perioodilise liikumise sihtkoht. Toimepiirkonnad ühtivad suures osas maakondlike territooriumitega.

Et läbivate teemade arvesse võtmiseks võetud tegevustest tuleb Euroopa Komisjonile regulaarselt aru anda, on läbivate teemade arvestamise tulemuslikkuse hindamiseks võimalik ette näha eraldi indikaatorid seal, kus see on asjakohane.

Rahandusministeeriumi ülesandeks on toetada ja jälgida rakendamist ning koos vastutava ministeeriumiga hinnata tulemusi ning nende põhjal teha vajadusel ettepanekuid arengukavade täiendamiseks. Läbivate teemadega arvestamist EL struktuurivahendite meetmete kavandamisel jälgib täiendavalt Rahandusministeerium ning vajadusel konsulteerib läbiva teema eest vastutava ministeeriumiga ning annab tagasidet EL struktuurivahendite meetmete kavandajale.

Läbivate põhimõtete süsteemseks rakendamiseks tuleb seatud eesmärgid ja kriteeriume silmas pidada kõikidel planeerimise, seire ja hindamise tasanditel. Kasutatavad indikaatorid peavad olema kooskõlas läbiva teema eesmärgiga. Eesmärkide täitmist jälgitakse „alt üles“.

Läbivatesse teemadesse panustamist tervikuna mõõdetakse valdkondliku arengukava alaeesmärgi ja meetmete tasandil ja nende rakendusplaanide täitmise aruandluse kaudu. EL vahenditest rahastatavate meetmete kohta antakse aru seirearuannetes ja hindamisel. Läbivaid teemasid eestvedavad ministeeriumid kannavad vastutust selle eest, et oleks võimalik hinnata saavutatut riigis tervikuna sõltumata rahastamise allikast.

1. Keskkonnahoid ja kliima

Keskkonnahoid mõjutab kõiki Eesti elanikke, kuna puhas ja loomulik loodus- ja elukeskkond sõltub sellest, kuidas keskkonda hoitakse. Keskkonnahoiu näol on oluline loodusvarasid nii kaitsta kui ka tõhusamalt kasutada. Elurikkus kui looduskapital mõjutab oluliselt Eesti konkurentsivõimet, kuna sõltub majandustegevuseks vajalike ökosüsteemi teenuste, elurikkuse ja looduskapitali pakkumisest. Loodusressursside tõhusamaks kasutamiseks tuleb eelkõige tähelepanu pöörata säästvale tarbimisele ja tootmisele ning materjalide ja jäätmete taaskasutamisele. Puhas ja loomulik loodus- ning elukeskkond muutub üha enam Eesti eeliseks, kuna tõhusama ressursikasutusega ja loodussõbralikum äritegevus on globaalsel tasandil toimuva keskkonnaolude halvenemise olukorras muutumas konkurentsivõime tuumikteguriks.

Kliimamuutused on ulatuslik, kogu maailma puudutav probleem ning kliimamuutuste mõju on riigipiiride ülene. Kliimamuutuste peamiseks põhjuseks on inimtegevuse käigus atmosfääri paisatud kasvuhoonegaasid, millest suurima osa moodustab fossiilsete kütuste põlemise käigus tekkiv CO₂. Kliimamuutusi põhjustavad seetõttu paljud erinevad sektorid (eriti energeetika-, transpordi- ja tööstussektor) ning kliimamuutused mõjutavad pea igat valdkonda. Eestis avaldub kliimamuutuste negatiivne mõju eelkõige selles, et tormid ja üleujutused on suuremad, toimub võõrliikide invasioon ja teatud elupaikade kadumine ning esineb enam metsa- ja maastikutulekahjusid. Kliimamuutustele suhteliselt vastupanuvõimeline keskkond on aga võrreldes muu maailmaga Eesti konkurentsieelis, kuna võib siia meelitada ettevõtteid, kes vajavad kriitiliselt stabiilseid keskkonnaolusid.

Põhisuund 1. Keskkonnahoid

Eesmärk: puhas ja looduslikult mitmekesine loodus- ning elukeskkond

Keskkonnahoiu all peetakse silmas loodusvarade kaitset ning loodusvarade kasutamise tõhususe suurendamist. Loodusvarad on inimkonna olemasoluks ning majanduse ja kultuuri

edendamiseks tarvilikud keskkonnakomponendid: maavarad, muld, tuule- ja päikeseenergia, õhk, vesi, organismid ning nende kooslused (nt mets, veekogud) jm. Eesti inimestele puhta ja looduslikult mitmekesise elukeskkonna säilitamiseks on vajalik loodusvarasid kaitsta ja tõhusamalt kasutada. Toimivad ja elurikkad ökosüsteemid varustavad meid loodusvaradega ja aitavad tagada puhast keskkonda, seetõttu on oluline ökosüsteeme ja elurikkust säilitada ja taastada. Looduskeskkonna säilimisse panustamine ergutab ka regionaalset, maamajanduse ja loodusturismi arengut. Erilist tähelepanu vajab Läänemere ökosüsteemi teenuste väärtustamine ning ökosüsteemi säilitamine ja taastamine.

Loodusvarade kasutus, jäätmete ja negatiivsed keskkonnamõjud suurenevad koos majandusarenguga. Kasvav osa tootmisest peab põhinema materjalide ja jäätmete enamal taaskasutusel, mitte loodusressursside kasutamise laiendamisel. Eesti kontekstis on vaja vähendada üldist jäätmeteket, arendada ja kasutada põlevkivitööstuse jäätmete taaskasutamise tehnoloogiaid ning laiendada jäätmetele uusi taaskasutusviise. Tootmise keskkonnamõju vähendamist ja säästvat tarbimist ning tootmist aitavad saavutada keskkonnateadlikkuse suurendamine ja (info)tehnoloogiate parem rakendamine. Oluline osa tõhusama ressursikasutuse saavutamisel on ka ökoinnovatsiooni investeeringute suurendamisel, mis omakorda annavad olulise panuse tööstusala konkurentsivõime tõstmise ja tööstuse keskkonnamõju vähendamise. Väljakutse ökoinnovatsiooni tulemuslikkuse ja väljundite (patendid) osas on Eestis eriti suur võrreldes teiste EL liikmesriikidega.

Kriteerium 1.1. Mõju elurikkusele

Mõju elurikkusele on positiivne, kui liikide ja elupaikade soodne seisund ja maastike mitmekesisus on tagatud ning elupaigad toimivad ühtse ökoloogilise võrgustikuna. Oluline on seejuures hinnata, kui võrd teised valdkonnad rakendavad elurikkuse säilimiseks vajalikke vältimis- (uue maantee rajamise asemel vana rekonstrueerimine, elamuehitusala planeerimine ohustatud elupaikade alast kaugemale või nt vanade karjäärade alale), kompensatsiooni- (ökoduktid, loomatunnelid, loomatarad transpordisektoris; puisribad, hekid ja niitmata rohuribad põldude vahel põllumajandussektoris; surnud puidu metsa jätmise metsandussektoris) ja leevendusmeetmeid (tegevuse käigus hävitatud haruldaste liikide leiukohtade kompenseerimine lähikonnas asuvate leiukohtade laiendamise või uue leiukoha loomise abil, elurikkust hävitava tegevuse piirkonda uue kaitseala loomine ja selle osaline ülalpidamine).

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid⁴:

- elurikkuse ohustatus (nt Punase raamatu liikide arv kasvab/ on peatunud/ langeb⁵);
- rohevõrgustiku sidusus (nt põhimaanteede võrgustiku lõikumine rohevõrgustikuga; rajatud leevendusmeetmete (ökoduktid, loomatunnelid) arv);
- ökosüsteemide pakutavate teenuste kvaliteet (nt ökosüsteemi tervist näitavate võtmeliikide (nt tippkiskjad hunt, karu, ilves, kotkas, hüljes, saarmas kui

⁴ Paljud pidepunktid on kirjeldatud indikaatoritena, kuid kuna eesmärk on konkretiseerida kriteeriume ja teha need arengukavade koostajatele seeläbi paremini hoomatavaks, pole indikaatori mõiste kasutamine õigustatud.

⁵ Graafikud liikide kaupa on saadaval Keskkonnateabe Keskuse kodulehel: <http://www.keskkonnainfo.ee/main/index.php>

toitumisahelate tervist näitavad liigid) seisund; ökosüsteemide (sood, metsad, niidud jne) kaitstus)⁶.

Kriteerium 1.2. Jäätmed

2020. aastaks tuleks jäätmeid majandada ressursina, kus jäätmeteprügilatesse ladestamine on võimalikult väike. Selleks tuleb eelkõige jäätmeteket vältida ja vähendada ning tekkivaid jäätmeid võimalikult suures osas taaskasutada. Eriti oluline on arendada ja kasutada põlevkivitööstuses tekkivate jäätmete taaskasutamise tehnoloogiaid ning laiendada jäätmetele uusi taaskasutusvõimalusi. Jäätmetekke ja jäätmete prügilatesse ladestamise vähendamisel ning taaskasutamise suurendamisel vajavad Eestis erilist tähelepanu järgmised jäätmeliigid: põlevkivi poolkoks, koldetuhk ja lendtuhk; maavarade kaevandamisel tekkivad kaevandamisjäätmed (nt aheraine); pakendijäätmed ning olmejäätmed (nt biolagunevad jäätmed).

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- üldine jäätmeteke;
- jäätmete taaskasutamise ja ringlussevõtu osakaal kogu jäätmetekkes;
- jäätmete prügilatesse ladestamise osakaal kogu jäätmetekkes.

Kriteerium 1.3. Ressursitõhusus

Loodusressursside kasutamise tõhususe suurendamine. Loodusressursside kasutamisel on kaks olulist aspekti: kasutatud kogus ja kasutamise efektiivsus. Selleks, et vähendada kasutatud kogust, säilitades samas olemasolev tootmise tase, tuleb tõsta loodusressursside kasutamise efektiivsust.

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- ressursitootlikkus (kodumaine materjalitootlikkus): kodumaisest keskkonnast ammutatud materjali (fossiilsed kütused, mineraalid ja biomass) kasutamise efektiivsust väljendav näitaja ehk SKP suhe kodumaisesse materjalitarbimisse (väljendatuna euro/kg).⁷

Põhisuund 2. Kliimamuutustele vastupidavus

Eesmärk: madala süsinikusisaldusega kliimamuutustele vastupidav majandus

Kliimamuutustele vastupidavuse all käsitletakse erinevate tegevuste ja meetmete mõju kliimamuutustega kohanemiseks. Kliimamuutuste leevendamine hõlmab kasvuhoonegaaside

⁶ Näitajate regulaarsed ülevaated on saadaval Keskkonnateabe Keskuse sariväljaandes "Eesti keskkonnaseisundi näitajad": <http://www.keskkonnainfo.ee/main/index.php/et/vaeljaanded-ja-uelevaated/vaeljaanded-ja-uelevaated/201?tmpl=component>

⁷ Suurem suhtarv näitab paremat ressursitootlikkust, kus kasvu juures tarbitakse suhteliselt vähem ressursse. Riigi majandustegevuses tarbitud materjalide kogust näitab kodumaine materjalitarbimine, mis kirjeldab ainult riigisiselt kasutatud materjalivoogu (Eestis peamiselt põlevkivi ja ehitusmaavarad) ning peegeldab potentsiaalset keskkonda vabaneda võivat jäätmete ja heitmete kogust. 2009. aastal oli Eesti ressursitootlikkus 0,41 EUR/kg (1 tonnist kodumaisest materjalist toodeti 410 eurot), samas kui EU27 ressursitootlikkus oli 1,41 EUR/kg. Eesti kodumaise ressursi väga madala tootlikkuse põhjustab peamiselt põlevkivil põhinev elektrienergia tootmine. Rohkem infot Statistikaameti kodulehelt valdkonna „Keskkond – Materjalivoo arvepidamine“ alt: <http://www.stat.ee/materjalivoo-arvepidamine>

(KHG) heitkoguste piiramist ja vähendamist ja CO₂ sidumise säilitamist ning suurendamist. Kliimamuutustele vastupidavus Eestis tähendab eelkõige tormide ja üleujutuste, võõrliikide invasiooni ja teatud elupaikade kadumise ning metsa- ja maastikutulekahjude ennetamist.

Kasvuhoonegaaside heitkoguste vähendamisele ja piiramisele aitavad kaasa ressurside ja toormaterjalid säästlikum kasutamine kogu elutsüklis, keskkonnasõbralikuma toorme valik, tehnoloogiainnovatsiooni edendamine (sh roheliste ja vähem KHG heiteid tekitavate tehnoloogiate arendamine ja kasutuse laiendamine) ning keskkonnasäästlikum transport. Transpordisektori keskkonnamõju (CO₂ heide, õhukvaliteet ja müra) aitavad vähendada biokütuste kasutamine fossiilsete kütuste asemel, keskkonnasäästliku ühistranspordi ning asulate rohekoridoride arendamine.

kliimariskide ennetamine sh hädaolukorrad ja nendeks valmisoleku parandamine vajab Eestis süsteemsemat ja ökosüsteemipõhisemat lähenemist eriti veemajanduse, maakasutuse, metsanduse ja põllumajanduse valdkondades (üleujutusohuga seotud piirkondade riskide maandamine ning planeerimis- ja ehitusnõuded; maastike taaskasutusse võtmine, metsade ja soode kaitse ning taastamine; taimehaiguste, loomataudide ja võõrliikide leviku uurimine ja tõkestamine).

Kriteerium 2.1. Kasvuhoonegaaside heitkogus

Kasvuhoonegaaside (KHG) summaarne heitkogus, mln tonni CO₂ ekvivalenti aastas (nii ilma kui ka koos LULUCF⁸ sektoriga). Olulisemad reguleeritud kasvuhoonegaasid on süsinikdioksiid (CO₂), metaan (CH₄) ja dilaammastikoksiid (N₂O), mis tekivad põhiliselt erinevate kütuste põletamisel, tööstusprotsessidest, jäätmekäitlusest ja põllumajandusest. Peamine kasvuhoonegaaside tekitaja Eestis on energeetikasektor⁹, kus põlevkivi ja teiste fossiilsete kütuste kasutamine annab enamuse energeetikasektori kasvuhoonegaaside heitest.

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- kasvuhoonegaaside heitkogus EL KHG heitkoguste kauplemissüsteemi kuuluvates sektorites (energeetika, tööstus, lennundus);
- kasvuhoonegaaside heitkogus EL KHG heitkoguste kauplemissüsteemist välja jäävates sektorites:
 - põllumajandus (nt roheliste ja vähem KHG heiteid tekitavate tehnoloogiate arendamine, mahepõllumajanduse edendamine),
 - jäätmekäitus (nt vähem KHG heiteid tekitavate jäätmekäitlustehnoloogiate arendamine, prügilagaasi kogumise ja kasutamise arendamine),
 - EL KHG heitkogustega kauplemissüsteemi mitte kuuluva osa energeetika sh transport (biokütuste ja teiste alternatiivsete energiaallikate kasutamine, kergliikluse infrastruktuuri ja keskkonnasäästliku ühistranspordi edendamine,)
 - EL KHG heitkogustega kauplemissüsteemi mitte kuuluva osa tööstuslikud protsessid (nt roheliste ja vähem KHG heiteid tekitavate tehnoloogiate arendamine, uute tootmisvõimsuste ning valdkondade edendamine).
- CO₂ sidumine maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse (LULUCF) sektoris (nt maastike taaskasutusse võtmine, metsade jätkusuutlik majandamine).

⁸ Maakasutus, maakasutuse muutus ja metsandus. Metsa- ja maakasutussektor on reeglina süsinikdioksiidi siduja ja selle sektori mõju arvestades on summaarne heitkogus väiksem.

⁹ 2010. aastal pärines 89% kogu Eesti kasvuhoonegaaside heitkogusest energeetikavaldkonnast.

2. Võrdsed võimalused

Eesmärk: sidusa ja jätkusuutliku ühiskonna saavutamine võrdse kohtlemise ja võrdsete võimaluste tagamise ning ühiskondliku kihistumise ja tõrjutuse vähendamise kaudu.

Sotsiaalne ebavõrdsus väljendub teatud demograafiliste ja sotsiaalsete rühmade madalas staatuses ja/või tõrjutuses ning väheses kogukondlikus kaasatuses. Erinev juurdepääs materiaalsele ja mittemateriaalsele (nt tervis, sotsiaalsed sidemed, kultuuriline osalus, haridus, töö) ressurssidele on nii ebavõrdsuse põhjus kui ka tagajärg. Võrdse kohtlemise seadus sätestab isikute kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel ning nõuab lisaks võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamisele nendel alustel ka selle põhimõtte edendamist. Soolise võrdõiguslikkuse seadus sätestab lisaks naiste ja meeste võrdse kohtlemise kohustusele ka nõude soolist võrdõiguslikkust edendada.

Ühiskondliku kihistumise, ebavõrdsuse ja tõrjutuse vähendamiseks ning sotsiaalsete suhete ja sidemete tugevdamiseks tuleb kõigi poliitikate ja meetmete puhul lähtuda sotsiaalsete rühmade (sh naised ja mehed, puudega inimesed, vanemaealised, noored, eri rahvuste esindajad) vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning arvestada, kuidas kavandatavad meetmed võivad mõjutada nende gruppide liikmete olukorda ühiskonnas, seades eemärgiks võrdsete võimaluste ja võrdõiguslikkuse tagamise.

Arengukava koostamisel ja tegevuste planeerimisel tuleb pöörata tähelepanu sihtgrupisestele rühmadele, nt mehed-naised, eestlased-rahvusvähemused, noored-vanemaealised, puudega inimesed jne. Neil demograafilistel ja sotsiaalsetel rühmadel võivad olla erinevad vajadused, võimalused ja ligipääs ressurssidele ning seetõttu avaldavad ka planeeritavad tegevused neile erinevat mõju.

Sihtgrupi heterogeensus ja sellest tulenev vajadus läbimõeldud ja kohandatud poliitikakujundamise järele ilmneb valdkondlikus statistikas ja analüüsid. Paremate tulemuste saavutamiseks on vajalik konsulteerida ka huvigruppidega ning põhisuundade eesmärkide saavutamise eest seisvate mittetulundusühenduste ja teiste ekspertidega.

Põhisuund 1. Sooline võrdsus

Soolise võrdsuse tagamine tähendab naiste ja meeste võrdseid õigusi, kohustusi, võimalusi ja vastutust kõikides eluvaldkondades. Kõik poliitikad, mis lõpptulemusena mõjutavad inimeste olukorda ühiskonnas, mõjutavad sh ka naisi ja mehi. Meeste ja naiste olukord ja vajadused võivad aga olla erinevad ja seda peaksid arvestama ka kavandatavad poliitikad. Poliitikate ja meetmete planeerimisel tuleb hinnata, milline on nende mõju naiste ja meeste ligipääsule erinevatele ressurssidele nagu materiaalsed hüved (sh raha ja omand) ja mittemateriaalsed hüved (sh aeg, teenused, teadmised, võim, informatsioon, turvalisus, õiguskaitse, puhas elukeskkond, sotsiaalsed sidemed, töö, haridus, tervis, kultuur jne) ja ressursside jaotusele. Rakendatavad abinõud ei tohi suurendada naiste ja meeste vahelisi sotsiaalseid erinevusi, vaid peavad aktiivselt soolist ebavõrdsust vähendama. Hindamaks, kas planeeritavad poliitikad ja meetmed omavad seost soolise võrdsuse põhisuunaga, tuleb esmajärjekorras hinnata kaht aspekti: 1) kas planeeritu mõjutab naiste ja meeste elu; 2) kas naiste ja meeste olukorras on selles valdkonnas erinevusi.

Kriteerium 1.1. Naiste ja meeste võrdõiguslikkus hariduses, teaduses ja tööturul

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste osakaal hariduse ja teaduse erinevatel tasemetel ja valdkondades (sh elukestev õpe);
- poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste võrdsus haridusprotsessis (õppematerjalide sisu, meetodikad jms)
- innovatsiooni-, teadus- ja arendustegevusele eraldatud ressursside jaotus naiste ja meeste lõikes (nt start-up ettevõtlus, erialastipendiumid, ettevõtete konkurentsivõime tõstmine jms)
- ettevõtluskeskkonna investeringute jaotus majandusharudes, kus töötavad peamiselt naised ja majandusharudes kus töötavad peamiselt mehed
- naiste ja meeste olukord ja positsioon tööturul (nt tööhõive määr, mitteaktiivsus ja osajaga töötamine ning nende põhjused, ameti- ja tegevusaladele jagunemine, ettevõtlusega tegelemine jms);
- naiste ja meeste tööelu kvaliteet (nt töösuhted, töötingimused, töökeskkond, tööohutus ja töötervishoid).
- naiste ja meeste keskmiste tunnipalkade vahe (palgalõhe ka nt valdkondade, ametialade, piirkondade lõikes)

Kriteerium 1.2. Naiste ja meeste pikk ja kvaliteetne elu

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- naiste ja meeste keskmine eeldatav eluiga;
- naiste ja meeste tervena elatud eluaastad;
- hüvitiste ja toetuste saajate sooline jaotus;
- hoolduskoormuse sooline jaotus;
- riigi poolt pakutavate või toetatavatest teenustest, toodetest (sh finantstoodetest) ja programmide kasu saajate sooline jaotus;
- naiste ja meeste elukvaliteeti mõjutavad investeringud infrastruktuuri (nt transpordiühendused, avalik linnaruum jms)
- allpool vaesuspiiri elavate elanike sooline jaotus;
- perevägivald, seksuaalvägivald ja inimkaubanduse juhtumite arv ning ohvrite sooline jaotus.

Kriteerium 1.3. Naiste ja meeste võrdne osalemine otsustusprotsessis

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- naiste ja meeste osakaal valitavates/nimetatavates organites; naiste ja meeste osakaal juhtivatel ametikohtadel/positsioonidel;
- naiste ja meeste osakaal kodanikuühendustes;
- naiste ja meeste osakaal Eesti esindamisel rahvusvahelisel tasandil.

Põhisuund 2. Erinevas vanuses inimeste võrdne kohtlemine

Põhisuuna eesmärgiks on kõige haavatavamate vanusgruppide õiguste, vastutuse, kohustuste ja võimaluste kaitse ja tagamine säilitamiseks nende elukvaliteet.

Vanusega seotud hoiakutest, stereotüüpidest ja praktikatest rääkides kasutatakse mõistet vanustundlikkus, mis hõlmab erinevaid suhtumisi, eelarvamusi ja käitumisi. Peamisena käsitleb vanustundlikkus aga tagajärgi, mida poliitilised otsused võivad tekitada erinevatele vanusgruppidele.

Sotsiaalmajanduslike näitajate võrdlemisel esinevad kõige suuremad muutused just noorte ja vanemaealiste gruppides. Kõige haavatavamateks gruppideks on noored, kuni 24 - aastased, ja elanikkond pärast 50. eluaastat.

Ka Eestis elavad inimesed pikaealiseks ning rahvastiku vananemist peetakse üheks inimkonna suurimaks saavutuseks, aga ka väljakutseks, millega tuleb arvestada mitmel erialadel nii mikro- kui makrotasandil ning ka multidistsiplinaarsete sekkumiste planeerimisel. Vanusega seotud teemade käsitlemisel on tähtis eristada elanikkonna elujärje paranemist ka soo lõikes, kuna suured erinevused inimeste elukvaliteedis, sh hariduse, tervise jms valdkondades ilmnevad meeste ja naiste elukaares erinevalt.

Kriteerium 2.1. Noorte ja vanemaealiste kaasamine ja osalemine ühiskonnaelus

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- noorte ja vanemaealiste positsioon tööturul (nt tööhõive määr, tööjõus osalemise määr, jagunemine tööhõiveseisundi järgi, põhitööl täis- ja osaajaga hõivatute osatähtsus, hõivatute jaotus ameti- ja tegevusalade lõikes, laste või täiskasvanud pereliikmete eest hoolitsemise tõttu mitteaktiivsete elanike osakaal);
- allpool vaesuspiiri elavate noorte ja vanemaealiste hulk/osakaal;
- noorte ja vanemaealiste osakaal, kes enese hinnangul saavad ennast teostada ja ühiskonnaelus osaleda;
- noorte ja vanemaealiste (elukestvas) õppes osalejate osakaal.

Põhisuund 3. Võrdsed õigused ja võimalused puudega inimestele

Kõigil ühiskonnaliikmetel, sh puudega inimestel, on võrdsed õigused oma elukvaliteedi parandamiseks, ühiskonnaelus osalemiseks ja eneseteostuseks.

Puudega inimesed moodustavad Eesti rahvastikust 10% ning nende osakaal kasvab. Puudega inimeste potentsiaali tõhusam rakendamine aitab vältida kihistumist, tõrjutust ja sotsiaalse ebavõrdsuse kasvu, parandades ühiskonna sidusust ja jätkusuutlikkust.

Käesoleva põhisuuna all hinnatakse arengukava strateegiliste eesmärkide ja selle raames plaanitavate meetmete mõju puudega inimeste igakülgselt, täisväärtuslikule ja võimalikult iseseisvale osalemisele ühiskonnas, sh hariduse omandamisele, tööhõives osalemisele, eneseteostusele ja kaasatusele. Puudega ja puudeta inimestele võrdsete võimaluste tagamiseks ning võimalikult iseseisva toimetuleku võimaldamiseks on olulised kvaliteetsed, taskukohased, finantsiliselt jätkusuutlikud ja kättesaadavad meetmed. Vajalik on tagada keskkonna juurdepääsetavus puudega inimestele (sh füüsiliselt ning info- ja kommunikatsioonialaselt), soovitatavalt universaalse disaini põhimõtteid rakendades.

Kriteerium 3.1. Puudega inimeste igakülgne kaasamine ja osalemine ühiskonnaelus

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid (hinnata soo ja vanuse lõikes):

- puudega inimeste positsioon tööturul (nt tööhõive määr; heitunute ja mitteaktiivsete osakaal tööjõus, põhitööl täis- ja osaajaga hõivatute osatähtsus jne);
- laste või täiskasvanud pereliikme eest hoolitsemise tõttu mitteaktiivsete elanike osakaal;
- allpool vaesuspiiri elavate puudega inimeste määr;
- puudega inimeste jaotumine lõpetatud haridustasemetega kaupa;
- elukestvas õppes osalevate puudega inimeste osakaal;
- avalike teenuste juurdepääsetavus/kättesaadavus;
- puudega inimeste osakaal, kes enese hinnangul saavad ennast teostada ja ühiskonnaelus osaleda.

Põhisuund 4. Võrdsete võimaluste tagamine sõltumata rahvuslikust kuuluvusest

Sotsiaalse sidususe suurendamine tähendab rahvuslike ja etniliste vähemuste sotsiaalmajandusliku heaolu ja eneseteostuse võimaluste parandamist ning kultuuriliste barjääride ja negatiivsete rahvuslike stereotüüpide vähendamist ühiskonnas.

Sidusa ühiskonna tulemusena on kõigile Eesti elanikele tagatud võrdsed võimalused heaoluks, sh võrdsed võimalused hariduses, tööhõives, ettevõtluses, loominguilises eneseväljenduses ja tervishoiu valdkonnas. Kõigi elanike ühiskonnaellu kaasamise tulemusel suureneb ühiskonna sallivus ning turvalisus, tugevnevad sotsiaalsed sidemed ning väheneb rahvuspõhine eraldatus ja kõrvalejäämine ühiskonnaelust.

Kriteerium 4.1. Rahvusvähemuste kaasamine ja osalemine ühiskonnaelus

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- eestlaste ja rahvusvähemuste positsioon tööturul (nt tööhõive määr, mitteaktiivsus ja osaajaga töötamine ning nende põhjused, ameti- ja tegevusaladele jagunemine, ettevõtlusega tegelemine jms)
- allpool vaesuspiiri elavate eestlaste ja rahvusvähemuste osakaal;
- eestlaste ja rahvusvähemuste haridustaseme määr;
- rahvuslike ja etniliste vähemuste keskmine palk võrdluses põliselanikega;
- eestlaste ja rahvusvähemuste hüvitiste ja toetuste jaotus;
- eestlaste ja rahvusvähemuste osakaal avaliku sektori ametikohtadel;
- eestlaste ja rahvusvähemuste osakaal valitavates organites;
- eestlaste ja rahvusvähemuste osakaal kodanikuühendustes;
- eeldatavalt tervena elatud aastad rahvuspõhiselt;
- rahvusvähemuste kultuuritarbimise võrdlus põliselanikega (ligipääs erinevatele kultuuriliikidele)

3. Infoühiskond

Eesmärk: Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia potentsiaali nutikas kasutamine Eesti strateegiliste eesmärkide saavutamiseks

Infoühiskond tähistab info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) vahendite ja lahenduste pakutavaid võimalusi ära kasutatavat ühiskonda.

See aitab omakorda kaasa nii Eesti üleriiklike kui ka eri eluvaldkondade siseste strateegiliste eesmärkide saavutamisele - kui tehnoloogilisi võimalusi nutikalt ehk vajaduste lahendamiseks mõjusalt (parimal ja sh uudsel moel) ära kasutada. IKT on nimelt tööriist, mille abil saab protsesside optimeerimise, uute või parendatud toodete ja teenuste jms kaudu tõsta kõigi eluvaldkondade toimimise ja korraldamise kvaliteeti.

Sestap on infoühiskonna areng läbi IKT nutika kasutuselevõtu siht, mida tuleb läbivalt arvesse võtta kõigi valdkondlike arengukavade koostamisel ning valdkondlike väljakutsete lahendamiseks kavandatavate tegevuste planeerimisel.

Selle sihi täitmiseks on vaja:

- a) võtta IKT-lahendusi rohkem ja nutikamalt kasutusele eri valdkondades, seejuures teatud läbivaid põhimõtteid (koosvõime, turvalisus, kaasaegsus, uuenduslikkus) järgides;
- b) parandada eeldusi IKT-lahenduste kasutuselevõtuks.

Põhisuund 1. IKT nutikas kasutamine valdkondlike väljakutsete lahendamisel

Valdkondlikele väljakutsetele lahenduste (programmide, meetmete, projektide jne) otsimisel analüüsitakse ja rakendatakse võimalust kasutada IKT-lahendusi seniste või uute tegevuste nutikal moel läbiviimiseks.

IKT kasutuselevõtt aitab strateegilisi eesmärke saavutada siis, kui tehnoloogiliste võimaluste parema ja mõjusama rakendamise abil muudetakse või luuakse tegevusi (protsesse), millest sõltub valdkondlike väljakutsete lahendamine. IKT nutikam kasutuselevõtt just eri eluvaldkondade ja majandusharude siseselt on täna üks peamisi vajakajäämisi Eesti infoühiskonna arengus.

Kriteerium 1.1. IKT nutikas kasutamine valdkonnas riigihalduse või avalike teenuste osutamise korraldamiseks

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- IKT kasutamisega/kasutuselevõttuga kaasnev mõju valdkonna eesmärkide saavutamisele (panus valdkondlike strateegiliste eesmärkide mõõdikute lõikes);
- IKT kasutamise komponenti sisaldavate tegevuste osakaal valdkonna arengukavas;
- lahenduse kogu elutsükli kulu (sh koormus riigieelarvele) suhe pakutavast lahendusest saadavasse kasusse;
- avalike teenuste kvaliteedi ja nendega rahulolu kasv.

Kriteerium 1.2. IKT nutika kasutamise edendamine valdkonna sihtrühmade (nt kodanikud, ettevõtted, muud organisatsioonid) seas regulatiivsete või toetusmeetmetega

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- vastavate meetmete mõju valdkonna eesmärkide saavutamisele (panus valdkondlike strateegiliste eesmärkide mõõdikute lõikes);
- IKT kasutuselevõttu valdkonna sihtrühmade seas edendavate tegevuste osakaal valdkonna arengukavas;
- meetmete kulu (sh koormus riigieelarvele) suhe IKT kasutamisest saadavasse kasusse.

Selle põhisuuna kriteeriumite järgi tegevuste planeerimisel ning ka hilisemal elluviimisel tuleb tagada, et **kõik kasutusele võetavad lahendused järgiksid järgnevaid riigis kokku lepitud põhimõtteid:**

- koosvõime (s.t IT-süsteemide omavahelise suhtlemise) raamistik;
- turvalisuse põhimõtteid (nt ISKE);
- nn *'no legacy'* lähenemine – et kasutuselolevad (eriti riigi seisukohalt kriitilised) infosüsteemid oleksid ajakohased ja regulaarselt uuendatud;
- uudsete (tehnoloogiliste) lahenduste katsetamine, sh eesti keele digimaailmas säilimiseks eesti keele tehnoloogia rakendamine;
- avalike teenuste ühtsed kvaliteedinõuded.

Nende läbivate põhimõtete järgimine on oluline, et nii valdkondlikud infosüsteemid kui ka riigi infosüsteem tervikuna toimiks ühtse, kasutajakeskse ja turvalise tervikuna, mis on kogu infoühiskonna arengu aluseks.

Põhisuund 2. IKT kasutuselevõtu eelduste edendamine

Valdkondlike väljakutsete lahendamisel aidatakse kaasa sellele, et IKT-lahenduste nutikaks kasutuselevõtuks oleks tagatud vajalikud eeldused ehk võimaldajad – ligipääs kiirele internetile, vajalikud oskused ning IKT-sektori võimekus olla avalikule sektorile tugev partner.

Ajakohaste digitaalsete oskuste ning kiire internetiühenduse olemasolu kogu Eestis on eeltingimuseks, et inimesed saaksid ja oskaksid erinevaid IKT-lahendusi kasutada. Tugev IKT-sektor aitab IKT kasutuselevõtu edenemisele kaasa eelkõige arendusi teostava partnerina, kelle töö tulemustest sõltub olulisel määral IKT-lahenduste reaalne mõju. Lisaks saab IKT-sektor olla ka uudsete lahenduste kasutuselevõtu eestvedaja.

Kriteerium 2.1. Eesti kaetus kiire internetiühendusega

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- riiklike investeringuobjektide ehitamisel rajatud juurdepääsuvõrkude/punktide kasutuselevõtt;
- juurdepääsuvõrkude/punktide rajamise toetusmeetmete abil rajatud juurdepääsuvõrkude/punktide kasutuselevõtt;
- regulatsioonide lihtsustamise abil juurdepääsuvõrkude/punktide rajamise odavnemine.

Kriteerium 2.2. Interneti- ja arvutikasutusoskuste paranemine elanikkonnas

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- regulaarsete internetikasutajate lisandumine elanikkonnas (sh vanemaealiste ja puudega inimeste hulgas);
- tööturul või valdkonnas vajalike IKT-kasutuse oskuste levik ja/või taseme tõus (nt koolituste tulemusel);
- turvalise ja tulemusliku arvutikasutuse oskuste taseme tõus nii valdkonnas kui ka elanikkonnas üldiselt.

Kriteerium 2.3. IKT-sektori lisandväärtuse ja uuenduslikkuse kasvu edendamine

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- vajalike oskustega kodumaiste IKT-spetsialistide lisandumine tööturule;

- keskkonna (sh regulatsioon, elukeskkond, avalikud teenused, jne) paranemine vajalike oskustega välistööjõu Eestisse tulekuks;
- e-Eesti tuntuse tõus maailmas läbi (valdkondlike) Eestis loodud lahenduste rahvusvahelise tutvustamise või (valdkondliku) rahvusvahelise IKT-koostöö.

4. Regionaalareng

Eesmärk: kõigi piirkondade arengueelduste maksimaalne ärakasutamine ja ühtlasem regionaalne areng, kus iga piirkond panustab oma eripäradele tuginedes Eesti kui terviku konkurentsivõime kasvule ning inimestel on igas toimepiirkonnas¹⁰ kättesaadavad head töökohad, teenused ja mitmekesiseid tegevusi võimaldav elukeskkond.

Regionaalarengu horisontaalse eesmärgi all peetakse seega silmas eelkõige sotsiaal-majandusliku seisundi suuremat tasakaalustumist territoriaalses lõikes ning kõigi piirkondade spetsiifiliste arengueelduste maksimaalset ja oskuslikku ärakasutamist piirkondade arenguks. Regionaalse arengu horisontaalseid eesmärke toetavad tegevused, mis aitavad kaasa teatud piirkondlike kitsaskohtade leevendamisele, arengueelduste paremale ärakasutamisele või sotsiaal-majanduslike erinevuste vähenemisele. Seejuures peavad regionaalse arengu eesmärke toetavad tegevused aitama kaasa inimeste elukvaliteedi ja põhivajaduste tagatuse ning majanduse ja tööturu arengu ja konkurentsivõime ruumiliselt ühtlasema taseme saavutamisele.

Põhisuund 1. Piirkondlike erinevusi tasakaalustava arengu soodustamine

Valdkonnapoliitika kujundamisel tuleb arvestada põhimõttega, et piirkondlike erinevuste tasakaalustamine ei tähenda üksnes püüdu tagada olude või arenguseisundi ühtlustumist eri piirkondade lõikes. Teisalt eeldab see ka mõne piirkonna jaoks puuduvate arengueelduste ja –võimaluste kompenseerimist teiste eeliste väljaarendamisega ning ligipääsu parandamisega eri piirkondades pakutavatele võimalustele ja hüvedele (sh töökohad, teenused, vaba-aja tegevusvõimalused).

Kriteerium 1.1 Kõigi piirkondade kestlik ja ühtlasem areng.

Kriteeriumi puhul tuleb arvestada järgmiste pidepunktidega:

- Kuidas arengukava tegevused toetavad ERAS eesmärki „Kõigi toimepiirkondade terviklikkust ja konkurentsivõimet soosiva elu- ja ettevõtluskeskkonna tagatus“, tasandades seeläbi suuremate linnapiirkondade ja muude piirkondade vahelisi arenguerinevusi?
- Kas arengukava tegevused aitavad hoiduda rahvastiku või majandustegevuse liigest koondumisest pealinna- jm suurematesse linnapiirkondadesse?
- Kas kavandatud tegevused loovad eeldused eri piirkondade majandusliku konkurentsivõime kestlikkusele, sh kõigi toimepiirkondade/maakondade SKT kasvule ja erinevuste vähenemisele (eeskätt võrdluses Harju- ja Tartumaaga)?

¹⁰ keskus-tagamaa-süsteem, mis koosneb toimepiirkonna keskusest ning sellega funktsionaalselt seotud tagamaal asuvatest paikkondadest ja kohalikest keskustest, mille elanike jaoks see toimepiirkonna keskus on peamine igapäevase ja perioodilise liikumise sihtkoht. Toimepiirkonnad ühtivad suures osas maakondlike territooriumitega.

- Kas aitab arengukava tagada teenuste, töökohtade ja vaba-aja tegevusvõimaluste kättesaadavust ühtlaselt kõigis toimepiirkondades, inimeste elukohast sõltumata (arvestades ka vastavust ERAS p. 39. määratud üldistele põhimõtetele)?
- Kas arengukava aitab kaasa riigiasutuste funktsioonide ja töökohtade ühtlasemale regionaalsele tagatusele pealinna ja muude keskuste/piirkondade vahel?
-

Põhisuund 2. Piirkondade eripära ja erivajaduste arvestamine

Üheks poliitikakujundamise läbivaks väärtuseks peab olema *riigi territoriaalse mitmekesisuse soodustamine*. Mitmekesisus ja eripära¹¹ on oluliseks eelduseks nii üksikute piirkondade kui riigi arengus tervikuna. Piirkondade arenguprobleemid ei ole kõikjal Eestis ühetaolised¹². Näiteks koolikohtade nappus on eeskätt suuremate linnade lähitagamaa probleemiks, teede mustkatte alla viimine ei ole samavõrd probleemne Lääne-Virumaal kui Võrumaal, tööhõive on problemaatilisem Ida-Virumaal ja Kagu-Eestis jne. Nutikat spetsialiseerumist piirkondade eelduste ja eripära väljaarendamisele tuleb soodustada kui iga piirkonna võimalikku arengukiirendit. Poliitikameetmete kavandamisel ja elluviimisel tuleb piirkondlikke eelduseid ja erivajadusi asjakohasel moel arvestada (piirkondlikud meetmed, rahastuse proportsioonid jms.).

Kriteerium 2.1 kõigi piirkondade arengueelduste maksimaalne ärakasutamine.

Kriteeriumi puhul tuleb arvestada järgmiste pidepunktidega:

- Kuidas arengukava tegevused toetavad ERAS eesmärki „Piirkonnaspetsiifiliste ressursside oskuslikum ärakasutamine“?
- Kas arvestab arengukava piirkondade erivajadustega (kas arengukavas käsitletav probleemistik on mõnes piirkonnas või piirkonna tüübis¹³ teravam kui mujal ning kuidas on vastavate piirkondlike erivajadustega sel juhul arvestatud)?
- Kas kavandatud tegevused võimaldavad säilitada ja kaitsta mõjutatava piirkonna eripära¹¹?
- Kas ja kuidas soodustab arengukava mõnele konkreetsele piirkonnaomasele arengueeldusele või ressursile toetuva tegevusala¹⁴ arengut?
- Kuidas arengukava tegevused toetavad ERAS eesmärki „Suuremate linnapiirkondade rahvusvahelist majanduslikku konkurentsivõimet soosiv ja keskkonnasõbralik elukeskkond“?

¹¹ Näiteks kohapealne kultuuripärand Seto- ja Võrumaal või Kihnus, traditsioonilised tegevusalad väikesaartel jms.

^{12, 13} Piirkonnaspetsiifilised arenguvajadused ja –võimalused, millega arvestada, võivad olla erinevad nt: eri omavalitsuste, maakondade, maakondadest suuremate regionide (nt regionaalarengu strateegia planeerimisregionide tasandil); pealinaregiooni ja muude toimepiirkondade; linna ja maa, asustusstruktuurilise asendi lõikes (keskused, nende lähi- ja kaugtagamaa, perifeersema asendiga piirkonnad); või muude funktsionaalsete ja tüpoloogiliste piirkondade lõikes (saared, rannikupiirkonnad; kultuurilis-ajaloolise omapäraga identiteedipiirkonnad Setomaa, Mulgimaa, Peipsiveer, väikesaared jmt).

¹⁴ nt talitursismi ja –spordi teenused Otepää piirkonnas, biotehnoloogia ja –meditsiin Tartus, merendus ja väikelaevatööstus Saaremaal jmt.

Põhisuund 3. Piirkonna terviklikkuse ja sidususe arvestamine

Poliitikameetmete kavandamisel ja elluviimisel tuleb arvestada *keskus-tagamaa seoste* olulisusega piirkondlikus arengus ja kõigi toimepiirkondade tervikliku arengu soodustamise vajadusega. Toimepiirkondade keskusteks olevad linnad ja nende tagamaa¹⁵ on vastastikku funktsionaalselt seotud ning keskustel on kaalukas roll kogu regionaalarengus. Toimepiirkondi tuleb näha ühtse tervikuna, traditsioonilisest linna ja maa vastandamisest tuleb hoiduda. Maapiirkondade erinev olukord on tingitud sageli pelgalt asendist keskuste suhtes või keskuse (selle tagamaaks olemise korral) enese tugevusest ja arengunäitajatest.

Olemasolevad haldusüksuste piirid ei tohi olla takistuseks arendustegevuses ega teenuste osutamisel. Kohalike omavalitsuste koostööd tuleb stimuleerida ja toetada, eriti ettevõtluse ja tööhõive edendamisel ning esmatähtsate teenuste osutamisel. Näiteks tuleb hoiduda dubleerivat taristu arendamisest sama toimepiirkonna keskusel ja selle lähiümbruses.

Kriteerium 3.1. Toimepiirkondade keskuste arengu ning keskus-tagamaa seoste tugevdamine¹⁶

Kriteeriumi puhul tuleb arvestada järgmiste pidepunktidega:

- Kuidas arengukava aitab kaasa ERAS eesmärgi „Piirkondade parem sidustus ja arendusvõimekus“ saavutamisele?
- Kas ja kuidas arengukava tegevused aitavad tugevdada toimepiirkondade keskuste keskusfunktsioone, nt töökohtade ja teenuste tagajana tagamaa jaoks ning toetavad muid keskus-tagamaa seoseid¹⁷ ühendusvõimaluste ja koostöö osas?
- Kas kavandatud tegevused/investeeringud kattuvad toimepiirkondade omavalitsuste põhjendatud ühishuvidega ja tagavad dubleerivate investeeringute vältimise?
- Kas arengukava soodustab Eesti piirkondade omavahelist ning ülepiiri koostööd ja ühendusvõimalusi?

Põhisuund 4. Lähimuse põhimõtte rakendamine regionaalarengus

Riigivalitsemises tuleb lähtuda lähimuse põhimõttest, tehes otsuseid võimalikult madalal pädeval haldustasandil ja seega võimalikult lähedal kodanikule. Regionaalarengus eeldab see ühelt poolt kohaliku tasandi seisukohtade arvestamist riiklikes otsustes, piisava otsustuspädevuse jagamist kohalikele tasandile eeskätt kohalikku arengut ja kodanikke puudutavates küsimustes ja kohapealsete arendusalgatuste toetamist. Seda eeldades, et kohalikul tasandil tunnetatakse parimal moel omi arengu eelduseid, vajadusi, võimalusi ja olemasolevaid ressursse.

Erinevate valdkondlike poliitikate kujundamisel ja elluviimisel on paratamatult oma regionaalne mõju elu- ja ettevõtluskeskkonnale. Riigi keskvalitsuse, regiooni ja kohaliku tasandi poolne arengu kavandamine peab arvestama vertikaalselt üksteise prioriteetidega. Erinevate

¹⁵ Ennekõike maakonnakeskused oma maakonna suurusjärku tagamaaga, kuid tähtis on arvestada ka maakonnakeskuste tagamaal paiknevate väiksemate keskuste ja nende ümbruskonna vaheliste seostega.

¹⁶ Seoseid on täpsemalt käsitletud OECD 2013.a. valminud analüüsis „Urban-Rural Partnerships: an integrated approach to economic development“, OECD 2013.

¹⁷ Näiteks suunatud transpordikorralduse terviklikule arengule toimepiirkonnas, soodustab keskuse ja tagamaa omavalitsuste arenduskoostööd, nt teenuste osutamisel, piirkondliku ettevõtluskoostöö ja tarneahelate kujundamist, toetab laiemat toimepiirkonda teenindavate teenuste või taristu arendamist.

valdkonnapoliitikate koos- või ebakõla avaldub kõige selgemini ja konkreetsemalt kohalikul ja regionaalsel tasandil.

Kriteerium 4.1. Riigi keskvalitsuse tegevuste kooskõla kohalike ja piirkondlike arengustrateegiatega

Kriteeriumite puhul tuleb arvestada järgmiste pidepunktidega:

- Kuivõrd on arengukava koostamisel kaasatud kohalikke ja piirkondlikke organisatsioone ja arvestatud nende ettepanekutega?
- Kavandatud tegevused ei ole põhjendamatult vastuolus kohalike ja piirkondlike arengukavade ja eesmärkidega. Juhul kui ilmnevad vastuolud, tuleb leida kompenseerivaid meetmeid negatiivsete mõjude leevendamiseks.

Kriteerium 4.2. Arendus- ja planeerimisalane võimekus kohalikul ja regionaalsel tasandil.

Kriteeriumite puhul tuleb arvestada järgmiste pidepunktidega:

- Kuidas arengukava aitab kaasa ERAS eesmärgi „Piirkondade parem sidustus ja arendusvõimekus“ saavutamisele?
- Kas arengukava tegevused soodustavad KOV-de ja kodanikuühenduste võimekust ja võimalusi kohaliku arengu planeerimisel ja elluviimisel?
- Kas arengukava tegevused toetavad regionaalset arendus- ja planeerimiskoostööd ja selle võimekust?

5. Riigivalitsemine

Eesmärk: tervikliku ja tõhusa riigivalitsemise edendamine

Tervikliku ja tõhusa riigivalitsemise kujundamine on suunatud poliitikavaldkondade üleste arenguvajaduste lahendamisele ning on eelduseks teiste eesmärkide saavutamisele. Killustatust on peetud Eesti avaliku halduse üheks keskseks probleemiks¹⁸. Suurem ministeeriumidevaheline, aga ka ministeeriumide ja nende valitsemisala asutuste, samuti valitsemistasandite vaheline integreeritus ja koordineeritus nii poliitikakujundamises kui selle elluviimisel aitab valitsusel toime tulla mitut valdkonda läbivate probleemidega. Samuti aitab ühtsete eesmärkide nimel koostöötamine tõhustada ressursikasutust, mis peab ühtlasi muutuma senisest paindlikumaks. Koostöö avalike teenuste osutamisel tagab kodanikusõbralikuma teenindamise ning tõhusalt toimiva haldusaparaadi. Kompetentsete ja koostöövõimeliste avalike teenistujate arendamine on eriti tähtis seoses Eesti Euroopa Liidu eesistumiseks valmistumisega. Tõhus ning ühtselt toimiv riik suudab ellu viia teadmistepõhiseid otsuseid ning kohaneda muudatuste ja uuendustega.

Riigivalitsemise temaatikas on valdkonna põhisuundi kolm:

¹⁸ Vt OECD raport „Estonia. Towards a Single Government Approach“, <http://www.valitsus.ee/et/riigikantselei/oecd-raport>

Põhisuund 1. Ühtne riigivalitsemine

Ühtse riigivalitsemise edendamisele saab kaasa aidata erinevate horisontaalsete süsteemide (nt avalik teenistus, sh palgasüsteem, arendus- ja koolitussüsteem, strateegiline planeerimine ja eelarvestamine) ja mehhanismide (nt tipp- ja keskastmejuhtide arendamine, rotatsioon, tugiteenuste konsolideerimine) kohandamise abil selliselt, et need tugevdaksid avaliku teenistuse koostööle suunatud organisatsioonikultuuri, ühtlustaksid protsesse ja struktuure ning seeläbi aitaksid kaasa tõhusamale haldamisele.

Kriteerium 1.1. Ministeeriumide- ja erinevate valitsustasandite vahelise koostöö parandamine

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- varasem põhimõtete arutelu enne detailsete lahenduste väljapakumist;
- kiirem menetlus;
- tõhusam ressursside kasutus;
- kohalike omavalitsuste vahelisele või riigi ja kohaliku omavalitsuse koostööle suunavad algatused.

Kriteerium 1.2. Ministeeriumidevaheliste süsteemide ja protsesside ühtlustamine, koosvõimeliste struktuuride edendamine

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- protsesse ja süsteeme analüüsitakse asutuste- või valitsemisalade või –tasandite vahelises vaates ning võimaluse korral ühtlustatakse;
- asutuste struktuure või struktuuriüksuste paiknemist (eeskätt regionaalsel tasandil) analüüsitakse vaates, kuidas nende muutmine mõjutab koostoimet teiste asutustega või avaliku teenuse kättesaadavust ja kvaliteeti.

Kriteerium 1.3. Muutusi toetava arendus- ja koolitustegevuse kavandamine ja rahastamine.

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- oluliste muutuste ja eelnõude juurde kirjeldatakse arendus- ja koolitusvajadused ning nähakse ette raha nende finantseerimiseks.

Kriteerium 1.4. KOV tasandi ja regionaalhalduse korrastamise vajadusi, võimalusi ja haldussuutlikkust arvestavad algatused.

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- algatuse käigus kavandatakse KOV-i toetavad tegevused;
- kohalikku omavalitsust või regionaalhalduse korraldust puudutavate eelnõude juurde tehakse kvaliteetne ja piisav analüüs muutuse mõjudest KOV-le ja regionaalhaldusele ning valitsemistasandite vahelisele ülesannete ja rollide jaotusele;

- muudatused arutatakse läbi KOV esindajatega.

Põhisuund 2. Kaasav ja teadmispõhine poliitikakujundamine

Oluline suund peab olema riigiasutuste analüütilise suutlikkuse tugevdamisele, mis on aluseks kvaliteetsemate otsuste ettevalmistamisele. Vaja on parandada nii võimekust koguda ja kasutada asja- ja ajakohaseid andmeid kui ka tellida või teha uuringuid ja mõjuanalüüse poliitikavalikute ettevalmistamisel. Otsuste ettevalmistamisel ja valitsusväliste osapooltega konsulteerimisel lähtutakse „Kaasamise hea tava nõuetest“.

Kriteerium 2.1. Kvaliteetsed ja hästi ette valmistatud eelnõud

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- maksimaalselt kasutatakse ära olemasolevaid (registri)andmeid ja statistikat, uusi andmeid kogutakse siis, kui neid üheski riigi- või KOV asutuses veel ei ole;
- tuginetakse olemasolevatele uuringutele ja analüüsidele või vajadusel tehakse need;
- otsuse-eelnõu ettevalmistamise käigus kaalutakse alternatiive ning selgitatakse sobivaima alternatiivi valikut;
- asjassepuutuvaid osapooli informeeritakse varakult asja menetlusest ning neid kaasatakse eelnõu ettevalmistamisse;
- järgitakse „Kaasamise head tava“.

Põhisuund 3. Avalike teenuste kasutajasõbralik osutamine

Silmas on peetud otseseid avalikke teenuseid, st neid, mille puhul teenust osutatakse isiku algatusel¹⁹. Kasutajasõbralikkus tähendab seda, et teenuse kasusaajad peavad minimaalselt panustama teenuse osutamise protsessi, sh saavad nad vajalikku infot oma õiguste ja kohustuste kohta mugavalt ning ilma vaevata. Teenuse osutamise keskkonnana jääb ka edaspidi kasutusele nii füüsiline kui virtuaalne keskkond.

Tegevuste kavandamisel (uued või ümberkorraldatavad meetmed, programmid, struktuurid, protsessid ja süsteemid) lähtutakse järgmistest kriteeriumidest:

Kriteerium 3.1. Avalike teenuste kujundamisel luuakse või lähtutakse terviklikust vaatest, sh nii kasutaja- kui teenuse osutaja poolsest vaatest (sh nn elukaare vaatest), valitsemisalade või –tasandite ja asutustevahelisi piire ületaval viisil

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- enne uute või ümberkujundatavate avalike teenuste väljatöötamist konsulteeritakse ning küsitakse arvamust nende (tulevastelt) tarbijatelt;
- riigi või KOV käes olevat infot isikult uuesti ei küsita. Asutustevahelist infovahetust parandatakse andmebaaside ühiskasutamise või juurdepääsuõiguste loomise kaudu;
- kiirem nõuetele vastav menetlus ja vähenev halduskoormus isikutele ja asutustele;
- teenuseosutamise protsess on jälgitav;

¹⁹ Täpsemalt kirjeldab „Avalike teenuste korraldamise roheline raamat“.

- avalikku teenust või protsesse analüüsitakse avaliku teenuse kujundamise käigus ja analüüsi kaasatakse vähemalt teenuse osutaja ja teenuse kasutaja esindajad.

Kriteerium 3.2. Enne teenuse osutamise füüsilise võrgustiku muutmist tehakse terviklik analüüs, millest nähtuksid võimalused antud maakonna- või regioonikeskuses teenuseosutamist paremini korraldada (nt asutustevaheliselt integreerida või kompenseerida teeninduspunkti kaugenemist muul viisil);

Kriteeriumit iseloomustavad järgmised pidepunktid:

- tehakse analüüs (funktsionaalne ja protsesside analüüs, kuluanalüüs), mis näitab, milliste asutuste või teiste osapooltega koostöö võiks olla perspektiivikas enne muudatuse lõplikku kavandit;
- kaalutakse läbi teenuseosutamise alternatiivsed lahendused koos nõrkuste-tugevustega;
- nende teenuse osutamise füüsilise võrgustiku muudatuste osakaal, mille korral on muudatusele eelnenud põhjalik analüüs (funktsionaalne ja protsesside analüüs, kuluanalüüs), kõigist teenuse osutamise füüsilise võrgustiku muudatustest;
- vähenev halduskoormus kodanikule.